

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

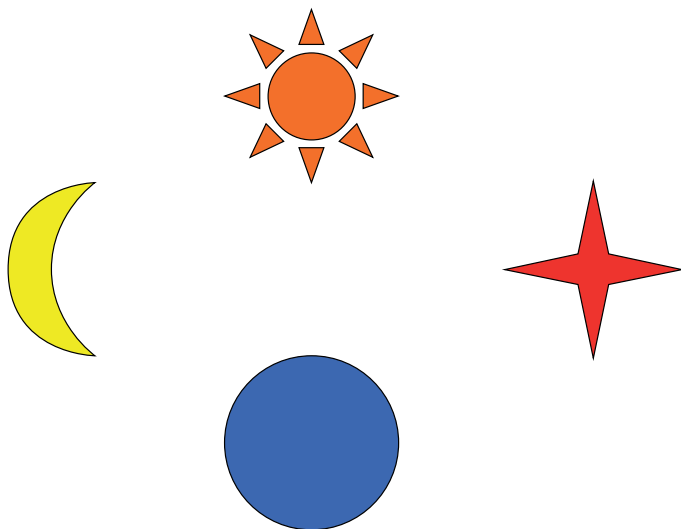
Українсько-Азербайджанський Інститут соціальних наук
і самоврядування ім. Г. А. Алієва

МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
на базі кафедри українознавства*

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2012

Редакційна колегія:

Бідзюра І. П. — директор УАІСНС, д-р політ. наук, проф.;
Шилов Ю. О. — зав. каф. українознавства, академік МКА, канд. іст. наук, проф.;
Соколовська К. М. — заст. зав. каф. українознавства, канд. іст. наук, доц., проф. МКА

Затверджено до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 25.06.12)

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. Д-87 конф.]. — К.: МАУП, 2012. — 286 с.

Розкриваються історичні, теоретичні та методологічні аспекти українознавчої дисципліни не тільки як складової духовності українства, а й як феноменального явища світової цивілізації.

Проаналізовано роль і місце науки українознавства у розбудові демократичного суспільства суверенної європейської держави України.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

ББК 87я73

ЗМІСТ

І. П. Бідзюра Вступне слово	6	І. Алмаші Україна в трансрегіональному вимірі політики ЄС	76
Ю. О. Шилов Актуальні проблеми українознавства	8	Г. А. Гайдукевич Новая генерация украинцев и государственное двуязычие в Украине.....	82
В. Ф. Баранівський Українознавство як чинник розвитку політичної культури	19	О. М. Міхатуліна Порівняльне правознавство як засіб зближення трудового законодавства України із законодавством Європейського Співтовариства	92
Микола Дорошко Проблема соборності українських земель: історична ретроспектива і сучасний стан	23	Б. В. Бернадський “Українське питання” у роки Першої Світової війни (крізь призму політичної поліції)	96
А. П. Самодрин Від регіональної політики до регіонального самоврядування: кременчуцький регіон	32	Нгуен Куинь Май Энергетические региональные структуры безопасности Евразии.....	111
П. В. Пиріг До питання про становище українського козацтва в другій половині XVII ст.	43	І. М. Прядко Стан кустарно-ремісничої промисловості в Україні в період НЕПУ (у 20-х роках XX ст.).....	118
Л. Литвин Пошук національної самоідентичності українців (на прикладі віршів т. зв. поемічного комплексу 80–90-х років XVI ст.)	47	О. В. Безручко Українізація та інтернаціоналізація кіноосвіти у 20–30-х роках XX ст.	124
В. П. Руденко, І. Л. Винар Прадавні клейноди — сучасні символи Білої Церкви.....	53	Артем Панакін Ставлення української влади до польських військових формувань в Україні у 1917–1918 рр.....	133
К. М. Соколовська Формування української еліти засобами українознавчих дисциплін	60	Н. А. Дорошенко Історія виникнення спільних підприємств як фактора економічного зростання країни	138
В. В. Утвенко Виховання національної свідомості та гідності українців на засадах історичного досвіду	64	В. А. Гудов Сприйняття аварії на ЧАЕС світовою спільнотою та майбутнє атомної енергетики	142
І. О. Проценко Трансформація української освітньої ментальності	67		
Є. С. Костюк Діяльність Українського Червоного Хреста у 20–30-х роках XX ст.: соціальний аспект.....	70		

ПОШУК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ (НА ПРИКЛАДІ ВІРШІВ Т. ЗВ. ПОЛЕМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ 80–90-Х РОКІВ XVI СТ.)

Актуальні проблеми українознавства, с. 47–52

Усвідомлення національної самоідентичності неможливе без досягнення джерел, із яких формувалася нація, її культура, література, релігія, держава. Проблеми традиціоналізму як важливого суспільного, культурного, релігійного чинника та літературної традиції мають благодатний матеріал для дослідження у вигляді української літератури кінця XVI ст. Події тодішнього суспільного життя, позначені гострими контрверсами між Заходом і Сходом, змушували Україну до пошуків власного місця у світі. Проте від тих часів терміни “Захід” і “Схід” наповнилися дещо іншим змістом. Захід включає в себе не лише культуру католицької і протестантської Європи, а й США, як і культура Сходу не вичерпується греко-візантійським відголоском, а передусім представлена культурою Росії. Незмінною залишається лише ситуація вибору для України свого місця серед інших народів. Як і в XVI ст., опорою у визначенні національної самоідентичності українців повинна стати власна традиція: релігійна, культурна, літературна, державотворча. У темі “Україна — художня словесність”, виданій як конспект

лекцій П. П. Кононенка та А. Ю. Пономаренко до дисципліни “Українознавство”, велика увага приділяється фольклору та давній літературі княжої доби, натомість незаслужено мало уваги приділено іншим періодам, доленосним як для народу, так і для літератури. У розгляді згаданої теми представляють інтерес і такі твори, як “Скарга нищих до Бога”, вірші Києво-Михайлівського та Загородовського збірників. Частково матеріал статті може бути використаний також у темі “Україна — нація і держава”.

Кінець XVI ст. в Україні, як і в Європі, позначений протиборством реформаційних та контрреформаційних процесів, який вилився у пошук балансів між тяжінням до змін та збереженням традицій. Окремі людські спільноти потребували, на думку Є. Андрос, “усталених, раціонально вивірених, освячених традицією, життєво значущих орієнтирів у всьому універсумі людського буття” [1: 194]. Потребу таких орієнтирів гостро відчула православна спільнота наприкінці XVI ст., яка зазнала впливу європейських реформаційних процесів. Орієнтиром

для неї став світогляд православно-го традиціоналізму. Під українським православним традиціоналізмом мається на увазі релігійно-культурологічна зорієнтованість на Візантію та Грецію, яка стала також ядром української літератури аж до кінця XVI ст. і була вірною цим ідеям у протиставленні реформаційно-гуманістичним орієнтаціям іншої частини українського народу. Осередком українського православного традиціоналізму став Острозький культурно-освітній центр, навколо якого об'єдналися ряд православних кліриків та письменників — Василь Суразький, Іов Княгиницький, Даміан Наливайко, Клірик Острозький та Іван Вишенський, який до 70-х років XVI ст. жив у Острозі. За світоглядними позиціями до православних традиціоналістів належав і автор віршів полемічного комплексу 80–90 років XVI ст.

Підготовлені наприкінці XVI ст. великі державно-культурні зрушення, розвинулися в Україні середини XVII ст. Одним із факторів цих змін є послідовний наступ католицизму, який мав на меті розхитати традиційну духовну і культурну основу українства — православ'я. Грубий тиск і регламентація суспільного, культурного та духовного життя спричинилися до маргіналізації окремих суспільних прошарків, які стали в обороні zagrożеного релігійного почуття та літератури українців.

Дилема світоглядного вибору — Захід чи Схід була настільки гострою через те, що повинна була одночасно вирішити низку переплечених проблем формування нації і держави, релігійні й культурні питання.

Прагнення до збереження своєї самобутності, автентичності, власних духовних надбань, ґрунтованих на православної традиції, і покликала до життя цілий корпус полемічних творів, які стали реакцією на духовну експансію Заходу. Саме напористий характер ренесансних ідей укупі з національним, соціальним та релігійним пригніченням з боку їх репрезентантів і породили велику силу спротиву та консолідацію православних традиціоналістів. Якщо ренесансні та реформаційні ідеї на Заході були викликані до життя власними глибинними духовними та політичними трансформаціями, то в Україні вони були спровоковані зовнішніми факторами, які європейськи орієнтованою частиною населення сприймалися схвально, а традиціоналістськи налаштованим людям цей вплив здавався перешкодою на шляху давно обраного правильного вектора розвитку. Цей поділ і визначив два напрями культурної орієнтації — реформаційний та традиціоналістський. У літературознавчих дослідженнях більше висвітлено захіноєвропейські гуманістичні та реформаційні орієнтації українських літераторів, і тому на ще більшу увагу заслуговує позиція традиціоналістів, для яких секуляризація життя та розвиток наук Нового часу були тривожними ознаками.

Слід звернути увагу на ту обставину, що загалом для православної спільноти цей час був періодом за нападу традиційного центру Константинополя, ослабленням позицій православних у протистоянні з уніатами в Україні та початком посилення нового центру — Москви.

Проблемне поле віршів полемічного комплексу накладається на загальну проблематику традиціоналістів — це антикатолицька, антиуніатська, антипротестантська, антиїудаїстська спрямованість світоглядних пошуків, опертя на досягнення греко-візантійської культури та духовну спадщину Київської Русі.

Православні традиціоналісти включилися в полеміку, щоб захистити унікальність власного культурного світу і відкрити його іншим.

Головними концептами традиціоналістів були Богоподібність людини, наслідування східнопатристичної та апостольської традиції, вірність православним догматам та рішенням Соборів, прийнятим до розколу християнства, пошанування святих Київської Русі та зразковість давньоруської літератури — загальна орієнтація духовного життя на вітчизняну старовину, “отческую вѣру”. Духовне життя постає не як приватна справа, а як обов’язок жити за заповідями предків, реалізовувати зв’язок, що сполучає людину з мертвими, живими і ненародженими представниками свого етносу. Тоді не тільки образа на адресу релігії, а й намір полишити її сприймаються як смертний гріх. “Отци ваши вѣру святую любили, ...посты святыи хранили, ...дѣла добрыи творили, ...в єресь не приступовали, ... святых патриархов, яко отцев, чѣтили, ...наук святых ся учили, а от погибелных себе отлучили” [6:86]. У цих рядках життєвий план традиціоналіста показаний через заклик до наслідування старовини. Подібні інтенції у дещо зміненому вигляді зустрічаємо також у віршах Загоровського

збірника. Зв’язок між поколіннями виявляється у прагненні батьків зберегти і передати дітям свою віру попри будь-які суспільні зміни.

Похвала бо отцем их святыє sprawy, иж чистую вѣру дѣтем доховали. [6:107]

На противагу традиційності схильність до змін та новацій у духовній справі сприймається як спроба руйнації християнства. Автор віршів полемічного комплексу в різний спосіб згадує проблеми, навколо яких велася полеміка на Вселенських Соборах і які залишилися без вирішення: філіюкве, чистилище, хрещення без мира і занурення у воду, опрісноки, відпущення гріхів за жертви, окремі свята.

Але не знаємо, хто тебе научил, абы и от Сына Дух Святыи походил. [6:78]

Але то[го] чистыцу, яко Рим поведает,

Святыи Петрь и Павелъ не проповедает. [6:83]

И крещенія их без мира справують. [6:76]

Ани подруженій в костелѣ не мають,

И новокресченъных блатом помазують. [6:76]

Яко мертвого трупa, оплатака глитають,

а Христа живого в хлѣбѣ отмѣтають. [6:76]

Без покаянія святості повчають и отпусты свои за злото меняють. [6:83]

Для чого ж празнуєш свята из жидами — Христуобийцами, Божиими врагами. [6:78]

У ході уявної дискусії православні визначають деяку агресивність у

формі образ, яку, за Е. Фроммом, називають доброякісною і яка ставить за мету виживання певного колективу і зникає, шойно зникне така загроза. [7: 136]

Незмѣное безумство скоту ся
ровнати,
От свѣта Христова ко тмѣ утѣкати.
[6:113]

Можете болѣти, якъ вас заразили,
И еще бы рады, щоб души
згубили... [6:133]

Порівняння єретиків з тваринами, що у тьму ховаються від світла, та полемічне перебільшення радощів від духовної загибелі суперників — це ті художні прийоми, які виявляють стан людини із загостреним релігійним почуттям.

Наявність лінії традиціоналізму означає тяжіння до постійності, незмінюваності саме у релігійному вченні православних, не викликає заперечень наявність низки проблем православної спільноти як прогалини в богословських знаннях православного кліру, матеріальні зловживання, загальна неосвіченість населення. До речі, ці проблеми для автора закриті, він їх не оприлюднює, мабуть, щоб не показувати своїх уразливих місць, а посилити наступальний пафос твору проти опонентів. На відміну від реформаційних тенденцій секуляризації суспільного життя традиціоналісти прагнуть очищення суспільства шляхом посилення впливу на нього православних духовних традицій: націлення на споглядальність, самозаглибленість, аскетизм.

Автор віршів полемічного комплексу оцінює своїх опонентів не за вершинами їхніх здобутків, а за глибинами духовного падіння, яких без-

ліч наводиться у віршовому тексті: надмірне звеличення через гордість папи римського, жадоба до багатства у вигляді продажу індульгенцій. Піддається особливому осуду “гордость папѣжская” на протиставлення простоті православних, “непокорство къ Христу” та перебування в “прелестях римских”.

Православний традиціоналізм спирався на протиставлення світу небесного і світу земного. Шлях людини до духовних висот лежить через усвідомлення її гріховної сутності, що породжує смирення.

Пристояло тобѣ нищету терпѣти,
а не багатства у папы шукати.
[6:107]

Блажени же нищии, иже Христа
ради, але богатыи найдутся во
адѣ. [6:109]

Багатство і бідність тут мають матеріальний і духовний вимір, а також виразне конфесійне забарвлення. “Нищета” православних традиціоналістів наближає їх до Бога без індивідуальної духовної праці, натомість багатство католиків викриває їх як “миролюбников”.

Традиціоналізм, апелюючи до найістотнішої іпостасної характеристики особи — смиренної мудрості — прагне самовдосконалення, один із шляхів якого — боротьба зі спокусою відступитися від православ’я. Ареною внутрішньої боротьби є людська душа, “внутрішня” людина, якій притаманне інтровертне інтуїтивне мислення розуму.

Зрѣти и слышати грѣха не похоти,
и всѣ твои чувства пМы же,
плотеское създание сущи,
Въсхотѣмо умы на высоту тещи.
[6:100]

Розуміння “внутрішньої” людини у автора віршів полемічного комплексу цілком тотожне до її розуміння Василієм Великим, Симеоном Новим Богословом, Григорієм Синаїтом, Іоанном Листвичником, Іоанном Дамаскиним та іншими візантійськими богословами. Патристична ж традиція надає пріоритет духові. Особливо великий вплив справив на ідеї віршів полемічного комплексу богослов XIV ст. Григорій Палама. “У св. Григорія Палами можна знайти багато місць, в яких він говорить про “презирство до тілесного”, використовуючи платоністську мову св. отців, але при цьому уточнює: “Плотовидним не є те, що прийшло в наші помисли від плотських сластей і сластовавлено перебуває...” [5:6]. У полемічному комплексі протиставлення духовного тілесному належить до екзистенційних основ і визначає силу заперечення православними своїх опонентів, бо кожний, хто відходить від православ'я, “духовный разум на плотный изменил” [6:72]. У “Скарзі нищих до Бога” протиставлення духовного й тілесного розуму ще гостріше, бо вказує на їхню непоєднуваність, а пріоритет тілесного розуму несумісний із вченням Христа.

Мудрость плотеская Христа
преслушает
И Духа Святого в себе не
вмещает”. [6:80]

Вищою мудрістю є традиція самозаглиблення і мовчання, культивована ісихастами.

У Києво-Михайлівському збірнику Старець благает:

Не дѣйте мя, старца, много
глаголати.

Молчания хочу себе обучити.
[6:96]

І. Мейєндорф звертав увагу на великий авторитет святих серед православних: “Візантійська Церква з багато більшою охотою, ніж Західна, буде ставитися до святого чи містика як до охоронця віри і більше довірятиме такому охоронцю віри, ніж будь-якій спеціальній чи постійно діючій інституції...” [4:308]. Одним із найсильніших аргументів у дискусії є посилання на апостолів Петра і Павла, які в посланнях не згадували про чистилище, жили просто, без каяття не прощали гріхів або на Предтечу, який “саранчѣ не вживал” [6:83].

Поряд зі святими апостольських часів автор залучає авторитет місцевих.

Володымер Великий вас у вѣру
крестил [6:86].

Преподобный Анѣтоній, иноком
начальник [6:88].

Блаженный Феодосій, ангелскій
сожитель [6:88].

Поставивши за мету збереження авторитету православ'я в очах православної спільноти і поширення його впливу на всі сфери життя в умовах реформаційних процесів, автор віршів полемічного комплексу як справжній традиціоналіст виявив безкомпромісність світоглядної позиції та широке використання традиційних художніх засобів.

У сучасному секуляризованому суспільстві акценти і дотепер гостро в Україні міжцерковного конфлікту дещо інші, ніж наприкінці XVI ст. Не можна ігнорувати той факт, що саме греко-католицтво на теренах Західної України плекало серед народу національну самосвідомість, а

православ'я, на жаль, у переважній більшості представлене прихильниками Московської його версії, пропагує вигадані власні міфи духовності. Очевидні факти кризи української національної ідентичності серед значної кількості наших співгромадян особливо турбують, як завжди, письменників. Низка статей під промовистими назвами “Де наші очі?” (Ще раз про загрози титульній нації) [3], “Чужі голоси” (Про топонімію, старі доктрини і нових доктринерів) [2] волають про зовнішні загрози духовності українців. Погоджуючись із викладеними там фактами, не можна погодитися із висновками, оскільки зовнішнім загрозам великих держав можуть успішно протистояти навіть маленькі, до яких Україна не належить, якщо національна самоідентичність їхніх громадян буде масовою і під-

ґрунтам якої виступає традиціоналізм.

Література

1. *Андрос Є. І.* Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми. — К.: Пед. думка, 2000. — С. 193–252.
2. *Косяченко В.* Чужі голоси // Літ. Україна. — 2007. — № 21. — С. 5.
3. *Корнієнко В.* Де наші очі? // Літ. Україна. — 2007. — № 22. — С. 5.
4. *Мейендорф И.* Византийское богословие. — М., 1999.
5. *Протопресвитер Иоанн Мейендорф.* Жизнь и труды святителя Григория Паламы. Введение в изучение. — СПб.: Byzantionrossica, 1998. — 479 с.
6. *Українська поезія к. XVI – поч. XVII ст.* / Упоряд. В. П. Колосова, В. І. Крекотень. — К.: НД, 1978. — 431 с.
7. *Фромм Э.* Анатомия человеческой деструктивности. — М.: АСТ, 1998. — 670 с.